

UKÁZKA

Tomáš
Špidlík

*Na
druhém
břehu*

O posledních věcech člověka

Současné otázky

83.

Tomáš
Špidlík

*Na druhém
břehu*

O posledních věcech člověka

Na obálce je grafika akad. mal. Jana Jemelky

© Refugium Velehrad-Roma, s.r.o., Olomouc 2022

ISBN 978-80-7412-448-8 (pdf 2022)

Úvod

Pohřební zvyky v centrální Africe, to je něco, na co se nedá zapomenout. U nás se mrtvý co nejrychleji odklidí, jako by zmizel ze světa. Afrika je země, kde mrtví žijí. Kupuje-li zde někdo od obce půdu k postavení domku, platí určitý minimální tarif za pronájem mrtvým, jimž všechna země patří.

Evropanům se tento kult zemřelých zdá nepřirozený. Myslitelé minulého století se rádi prohlašovali za vitalisty, básníky života. Říkají – ano, člověk umírá v Evropě stejně jako jinde, jedna generace střídá druhou, ale život jako takový je nezničitelný.

V době, kdy toto vitalistické opojení bylo jakýmsi společným krédem univerzit, píše Vladimír Solovjov nemilosrdnou kritiku: „V tomto pojetí generace (a v ní každý jednotlivec) existuje jen proto, aby žila generace další. Ta další pak existuje pro následující... Jinými slovy: žádná generace nemá smysl. Nebude mít tedy smysl ani souhrn všech generací.“ A protože Solovjov nevěřil ani v žádné platónské přenesení duše do jiného lepšího života po smrti, dochází k závěru, že bez křesťanské nauky o smrti a zmrtvýchvstání Krista je otázka našeho života naprosto neřešitelná.

V katolických dogmatikách i katechizmech byla vždycky jedna část rezervována *eschatologii*, tj. otázkám *o posledních věcech člověka*. Právem se poukazuje na to, jak nesprávné by bylo tyto problémy považovat jenom za jakousi útěchu určenou pro lidi dobré nebo výhrůžky pro nápravu zlých. Druhý vatikánský koncil na několika místech připomíná, že samo křesťanství má podstatně eschatologický ráz. Žijeme, protože očekáváme blaženou naději a příchod našeho Pána Ježíše Krista (mešní liturgie). Kdosi vtipně poznamenal, že takzvané posmrtné problémy jsou především otázky předsmrtné, respektive se jedná o otázky denního života.

Teologové si ovšem uvědomují, že eschatologie potřebuje upravit a přepracovat tak, aby se stala životnější, plnější a autentičtější křesťanská. Tato brožurka si neklade za cíl vyložit celou eschatologii. Je to několik rozhlasových přednášek o vybraných eschatologických otázkách; jsou tedy neúplné. Podávají pouze námět k zamyšlení o tom, co umísťujeme *na druhý břeh*. Oba břehy však řeka zároveň dělí i spojuje. Je to tok života v čase i na věčnosti.

Věčný život

Věčný život je jedním ze základních článků křesťanské víry. Všichni věřící z něho čerpají útěchu. Je možné položit si otázku, zda to snad nejsou útěchy až příliš laciné? Kdo se nad tím hlouběji zamyslí, musí uznat, že pomyslná „délka“ věčnosti namísto útěchy vyvolává spíše hrůzu. Mimoto zde existuje několik rozporů.

Evangelium na mnoha místech jasně mluví o tom, že nám Kristus přinesl věčný život. Také filosofie však dokazuje, že lidská duše je nesmrtelná, nezničitelná. Proč by tedy věčný život měl být důsledkem a darem vykoupení? Jiný rozpor pak plyne ze samotné definice věčnosti. Věčné je to, co nemá počátku ani konce. Lidská duše počátek má. Je tedy věčná „napůl“. Začne, ale nekončí. Těžko si tento stav představit!

Je však nejenom těžké si to představit, ale dokonce o tom i abstraktně uvažovat! Naše myšlení je v zajetí kategorie času. Ať chceme, nebo ne, věčnost, stav bez času, chápeme víceméně jako dlouhý čas. Odtud ty nesmyslné otázky typu: „Co budou svatí v nebi tak dlouho dělat, aby je to neomrzelo?“ Stejně bláhově se vyslovují námitky proti věčnosti pekla: „Že by se Bůh mohl hněvat na hříšníky tak dlouho?“

„Tisíc let je v tvých očích jako včerejší den,“ čteme v žalmu (Žl 89,4). Lidoví kazatelé tento obraz rádi používají, aby vysvětlili, jak budeme žít po smrti celou věčnost, a přece se nám to nebude zdát zdlouhavé. Toho druhu je například i velehradská legenda o bratru Fortunátovi. Blízko zadních dveří baziliky je obraz svatého Bernarda, jak sedí zamyšlený. Malba pak dala podnět k vypravování. Fortunát prý byl zbožný řeholní bratr cisterciáckého kláštera na Velehradě. Nešlo mu však do hlavy, jak mohou svatí v nebi stále a bez omezení zpívat: „Svatý, svatý, svatý...“ Myslel na to jednou při vycházce do lesa a tam usnul na pařezu. Měl sen. Zdálo se mu, že je v nebi. Celý blažený zvolal: „Svatý, svatý, svatý!“ Chtěl to zopakovat, ale už se probudil. Mrzelo ho, že sen byl tak krátký. Šel domů, ale u dveří našel cizího vrátného, který ho nechtěl vpustit dovnitř. Fortunát se bránil tak usilovně, až zavolali opata. I ten byl pro Fortunáta neznámým člověkem. Fortunát je ujišťoval, že se právě vrací z vycházky. Hledali tedy v klášterní kronice a našli zápis, že právě před sto lety se v lese ztratil klášterní bratr Fortunát. Ten tehdy pochopil, že věčnost ve skutečnosti není dlouhá.

Takové legendy jsou dost roztomilé, ale pojem věčnosti, zdá se, spíše zatemňují, než objasňují. Věčnost se tu představuje jako úžasně dlouhý čas, který se nám našťestí zdá krátký a snesitelný. Dopouštíme se tu podobné chyby, jako když si chceme představit Boží všudypřítomnost. Říkáme, že Bůh je zde, Bůh je na druhém konci světa, Bůh je na zemi i ve hvězdném

prostoru. Je to sice pravda, ale představa, o kterou se přitom opíráme, je nesprávná. Rozptylujeme do prostoru čistě duchovní bytost Boží. Naše představy jsou totiž hmotné, prostorové. Stejně tak se pokoušíme pochopit věčnost skrze kritérium času, jako dlouhou, nekonečně dlouhou dobu. Doba ovšem není věčnost, tak jako hmota není duch.

Avšak v každém, i velmi nedokonalém obraze je něco pozitivního a to je pak zapotřebí umět zachytit. Určitou hodnotu má i představa věčnosti jako dlouhého času. Přejít z času do věčnosti se tu stává srozumitelnější. Pro řeckou filosofii se věčnost ztotožňuje s nehybností. Výstižně to ilustruje sinajská ikona *Nebeský žebřík*. Vystupují po něm mniši ze země do světa Nejsvětější Trojice, a čím výše stojí, tím jsou nehybnější. Dole je pohyb, nahoře naprostý klid. Naše pozemská zkušenost však život ztotožňuje s pohybem. Co se zastavilo, nežije. Má-li se člověk ve smrti zastavit, zdá se nám, že by zůstal ztuhlou mumií. Věčný život bez pohybu by byl mrtvou kulisou.

V Bibli se nachází jiná představa o času a věčnosti. Tam se život jeví jako jakési pulzování. Mohlo by se zastavit, a to by znamenalo smrt, anebo by se mohlo stále víc a víc zrychlovat, až by došlo k plné pulzaci Božího světa, k plnosti věčnosti. V tomto pojetí jsou ovšem výroky Písma, že hřích znamená smrt, zatímco vykoupení znamená věčný život, který navazuje na život časový a zdokonaluje ho či lidově řečeno ho prodlužuje daleko pochopitelnější.

Nicméně tuto *délku* věčného života musíme ponechat tím, čím je: obrazem dokonalosti. Život totiž pro nás znamená něco daleko víc než jen trvání – to se musí něčím užitečným vyplnit. Život je na prvním místě základní hodnota, na kterou se převádějí ostatní: radost, štěstí, láska, vědění, umění, ba i samo trvání a pohyb. Jaký by to všechno mělo smysl, kdybychom nežili? Co říká mrtvému Beethoven, Michelangelo, rodina, děti, čas?

Právem tedy oceňujeme život ne podle délky, ale podle významu. Ušlechtilý umělec, který zemřel v mládí, stojí nesrovnatelně výš než devadesátiletý dareba. Na světce, kteří zemřeli mladí, se v liturgii aplikuje text Písma, že v málo letech naplnili mnoho času (srv. *Mdr* 4,16).

Hodnotu života oceňujeme sami. Jeden řekne: „Nebylo mi dopřáno mnoho let, ale byl jsem chválabohu spokojen a mohl jsem udělat kus dobré práce!“ Jiný si naopak povzdechne: „Tolik let, a samé neštěstí, samé trápení.“ Náš život ovšem také hodnotí druzí. Někoho brzo zapomenou, někdo se naopak dočká toho, čemu se rétoricky říká *věčná památka v dějinách lidstva*. Co to znamená konkrétně, se nedá snadno určit.

Náš život však hodnotí především sám Bůh. V jeho očích má člověk a jeho dílo skutečně a v pravém smyslu hodnotu věčnou. Stalo se to tedy věčným, přešlo to z času do věčnosti. Neděláme však dobře, když si tento přechod představujeme jako konec jednoho

a začátek druhého života. To by nebyl přechod, ale dva odlišné životy. Pravý a plný přechod z času do věčnosti se uskutečnil v životě Kristově. Jeho zrození, smrt a vzkříšení nebyly jenom jakási historická událost doby dávno minulé. Jsou dodnes a navěky zůstanou živou realitou, silou a mocí, která proniká všechno bytí. Na to bychom měli myslet, když mluvíme o tom, že máme s Kristem věčně žít. Bohužel, tuto stránku problému zanedbali i teologové, převedli jej z kristologie na pole filosofie, a tím jej nemálo zatemnili.

Avšak povšimněme si ještě jiných prvků, které patří k životu. Je to poznání, vědomí: tím určíme stupně života vegetativního, senzitivního, intelektuálního. Člověk roste v poznání, v moudrosti od prvních dnů. Kam až doroste? Ta otázka se netýká jenom vědy, ale především náboženství. Kristus nám slibuje podíl na poznání absolutním a časově neomezeném. „Věčný život pak je to, že poznají tebe, jediného pravého Boha, a toho, kterého jsi poslal, Ježíše Krista.“ (Jan 17,3) Dodatek o Synu není náhodný, nedůležitý. Mystérium Krista je mystérium celých dějin světa, jeho počátku a konce. Poznat je znamená vědomě prožívat všechno, co existuje.

V textu svatého Jana se toto věčné poznání spojuje s věčnou slávou. Víme, že biblický výraz slávy není jenom prázdný obdiv okolostojících. Sláva Hospodina, o které se ve Starém zákoně říká, že se šíří po vsi zemi, mezi všemi národy, znamená zjevení Boží moci a její uznání, přijetí, ocenění. Mít podíl na této slávě

je ovšem také důležitou složkou našeho života: věčné uznání před tváří Boha a celého světa. Život, který není uznán a ceněn, je život jenom částečný. Toužíme tedy, aby i pro nás přišla hodina podobná té, v níž se Ježíš modlil: „Oslav svého Syna, aby Syn oslavil tebe. Nyní oslav ty mne u sebe, Otče, slávou, kterou jsem měl u tebe, dříve než byl svět.“ (Jan 17,1–5)

Nezapomeňme však na dovršující složku života, lásku. „Není dobré, že člověk je sám“ (Gn 2,18), dokonce to ani není možné. Život je spojení s ostatními. Umírají-li ti, kdo jsou nám blízcí, umírá v nich i kus nás. Věčný život znamená tedy věčné spojení. Vešla-li do života smrt, bude přemožena shledáním a návratem, v němž je rozluka ve smrti opravdu jen epizodou života.

Jak je vidět, důsledky křesťanského poselství se dají převést na onen základní pojem: *věčný život*. Sám Kristus to potvrzuje: „Já jsem přišel, aby moje ovce měly život a aby ho měly v hojnosti.“ (Jan 10,10) Život se nedokazuje, ale ospravedlňuje se sám sebou. Omezení života je vražda. Proto svatý Jan píše „dábel je vrahem od začátku“ (srv. 1Jan 3,8). Naopak všechno, co žije, směřuje ke Kristu. Většinou se v této souvislosti myslí jenom na člověka a především na jeho duši. Nedivme se však, že Teilhard de Chardin, přírodovědec studující první projevy života na zemi, se tak nadšeně rozhovořil o kosmickém Kristu, po němž touží všechno, co je živé, od první buňky, která se objevila ve vesmíru. „Pokloňme se Bohu, pro něhož všechno žije,“ zpívá jitrní antifona v liturgii za zemřelé.

Těmito úvahami ovšem převracíme obvyklý postup. Nesnažíme se z času pochopit věčnost, ale chceme obráceně porozumět času z hlediska věčnosti. Zdá se to proti logice: z neznámého pojmu osvětlovat to, co je známé. Ale docela nelogické to přece jen není. I čas je totiž tajemství. Naopak o věčnosti přece jen cosi základního víme. Řekneme-li, že je nějaká pravda věčná, označujeme tím její absolutní hodnotu. Je nedotknutelná, vždy platí. Stanovme naopak nějaké nařízení, které platí například jen pro letošní rok. Není to princip absolutní, platí na čas. Ta omezená platnost, zde v konkrétním případě rok, je matným odleskem hodnot absolutních.

V pravém a plném smyslu je tedy věčný jenom Bůh, protože on sám platí absolutně. Všechno stvořené je v různých stupních relativní, a tedy časné. Člověk se proto nemůže nikdy stát věčným v plném smyslu.

A přece se to jednou stalo, v jednom historickém okamžiku. Není to jenom smrt, je to něco víc, skutečnost složitější, ke které ovšem patří i smrt jako jedna z nejdůležitějších složek. Křesťanské náboženství je zásadně *kristologické*. Musíme se tedy podívat, jak se náš problém odráží v životě Ježíšově. Jeho zrození, život a smrt je jen historický okamžik, ve kterém se setkal s časem a věčností a spojil je vjedno. Vyplývá to ze základního dogmatu o Bohočlověku. Jako člověk se Kristus narodil v době císaře Augusta, jako Bůh je od věčnosti. Trpěl a zemřel pod Ponciem Pilátem,

a přece je nesmrtelný. Přitom jde o jednu jedinou osobu, jejíž všechny skutky byly učiněny v čase, ale staly se věčné. Jejich hodnota je absolutní. Proto je i Kristova smrt stále přítomna, zvláštním svátostným způsobem v eucharistii, ale i v našem denním utrpení, jeho modlitba v naší modlitbě, jeho vzkříšení v našich duchovních úspěších. Písmo to shrnuje výstižnými slovy: Ježíš svou smrtí vešel do své slávy (srv. Lk 24,26) a vstoupil na nebesa.

Proč se však říká, že smrtí končí život zásluh? Vždyť právě věčný život má hodnotu absolutní? Slovo *zásluha* už zavdalo příčinu k několika nedorozuměním v teologických rozepřích. Nezačínejme tedy s definicí, ale uvědomme si prostě, co chceme vyjádřit větou: „Smrtí končí život zásluh.“ Lidový kazatel by to snad vyjádřil takto: „Jistý člověk hřeší, krade, podvádí. Dá se však na pokání těsně před smrtí. Vyzpovídá se, napraví škodu, dělá pokání. Zasloužil si nebe poslední den svého života. Zítra by už bylo pozdě.“

Pro toho, kdo si věčnost představuje jako přestěhování se do nového, lepšího, dlouhého času, by byla možná taková představa hříšníka, který hoduje, užívá světa, a v posledním okamžiku se obrátí, zlo se mu odpustí a vejde do nového šťastného přebývání v nebi, lákavá. Skutečnost je ovšem hlubší. Je-li čas obrazem věčnosti, v okamžiku, kdy se relativno spojilo s absolutnem, *zvěční se* celý čas, i naše hříchy. Jsme ovšem blahoslavení, budou-li to hříchy v čase napravené pokáním. I takový kontrast černého a bílého

zaslouží být viděn navěky. V nebi je vedle svatého Aloise i svatý Augustin. Jejich životní obrazy jsou velmi různé, ale jsou umělecky dokončené. Zjevení Boží dobroty a lásky se tu zachovalo navěky. Jsme si však jisti, že všechno černé se může vyrovnat až v posledních okamžicích? Proto asketičtí autoři zdůrazňují, že tento život má zvláštní cenu, protože je to doba pokání. Postní liturgie se ráda vrací k tomuto motivu: „Nyní je doba příhodná, teď je doba spásy!“

Obsah

Úvod	5
Věčný život	7
Smrt	16
Vzkříšení	22
Nebe	27
Očistec	32
Peklo	37
Sbohem ďáblovi	46
Posedlost	51
Boží hněv	55

Tomáš Špidlík

Na druhém břehu

O posledních věcech člověka

Odpovědná redaktorka

Anna Lexmaulová

Návrh obálky Tomáš Ježek

Sazbu písmem Baskerville 10 Pro

zhotovilo Refugium dtp

Vydalo nakladatelství Centra Aletti

Refugium Velehrad-Roma, s.r.o.

Křížkovského 4, 772 01 Olomouc

e-mail: refugium@refugium.cz

www.refugium.cz

jako svou 596. publikaci

První vydání

Olomouc 2022

ISBN 978-80-7412-448-8 (pdf)

cena 70 Kč (včetně DPH)

